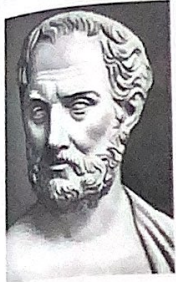

пії критики. Прихильників своєї «гуманістичної релігії» він знаходить серед представників всіх віросповідань, протиставляючи їхні погляди ідопоклонству і перетворенню церкви на знаряддя соц. контролю.

М. Мовчан

Фукидід (бл. 460 — бл. 396 р. до н. е.). Давньогрек. історик, якого вважають родоначальником іст. критики. Походив із заможної знатної родини фракійців. Отримав риторичну і філос. освіту. Будучи стратегом, 424 р. до н. е. не зміг надати своєчасної допомоги м. Амфіполь під час нападу спартанців, за що був звинувачений у зраді і засуджений до довічного вигнання. У вигнанні Ф. провів близько 20 р. і повернувся після завершення Пелопоннеської війни. Решту життя провів у Фракії, присвятивши все дозвілля написанню праці з історії війни Афінів зі Спартою, але смерть перешкодила йому її завершити.

Осн. пр.: «Історія Пелопоннеської війни», що поділяється на 8 книг, але цей поділ зроблений вже після смерті історика. Перша книга містить огляд історії Греції від найдавніших часів до початку Пелопоннеської війни, ін. сім описують події війни (опис доведений до 411 р. до н. е.).

Основною метою праці, за словами самого Ф., був пошук істини. Він ставив завдання якомога об'єктивніше викладати події іст. і політ. розвитку сусп-ва. Свою увагу зосереджує на вірогідності, а не на ймовірності, тому що лише у такий спосіб можна зробити правильний висновок щодо іст. розвитку. Свій метод автор визначає словом «описувати», а метод логографів і Геродота — словом «складати», підкреслюючи цим, що логографи створили свої розповіді, турбуючись не стільки про істину, скільки про приємне враження для слуху.

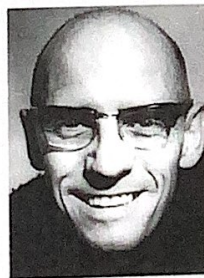
Ф. називають родоначальником іст. критики. Він визначав логіку свого пізнання наступним чином: «Я не вважав за доцільне записувати те, про що я дізнавався від першої-ліпшої людини, яка мені зустрілася, чи те, що чув від ін., а записував події лише після точного встановлення кожного окремого факту...» Значної уваги Ф. надавав добору джерел, використовуючи справжні тексти договорів, написи, свідчення сучасників, посилався на поетів і логографів, полемізував з Геродотом, не називаючи його ім'я. Характерною особливістю праці історика є включення до оповідання прямої мови іст. осіб: Перікла, Клеона, Нікія, Алквіада та багатьох ін. Подібний прийом зустрічався й у Геродота, але майстерність Ф. полягала в тому, що мова відбивала справжній характер людей.

Маючи схильність до наук. осмислення світу, Ф. вдалося правдиво відобразити жахи війни,

страждання людей, трагічні помилки політ. діячів, що призводили до безглуздої загибелі молоді Афінів. У його «Історії» детально проаналізовано причини війни: конфлікти між Корінфом й Афінами через Керкіри, Епідамн та Халкідіки. На першому плані у Ф. військ. історія, що послідовно та хронологічно точно викладена. Питання внутр. історії та дипломатичної боротьби він розглядає лише коли це необхідно для докладнішого опису військ. дій. Іст. концепція Ф., можливо, зводиться до визнання певної ролі насильства. Справжню причину Пелопоннеської війни історик убачає в зростанні афінської могутності: «Щоб у майбутньому хтось не став дошкуватися, чому почалася в еллінів така війна, не виклавши причин, внаслідок яких було порушено мир, то справжній привід полягає, на мою думку, у тому, що афіняни своєю силою почали вселяти побоювання лакедемонянам і змусили їх розпочати війну». Витоки могутності Афінів він убачає в їх іст. заслугі порятунку Еллади в битвах біля Марафона та Саламіна. Ф. викладає історію суперництва Афінів і Спарти і зображує, як посилення Афінів призвело до фатального конфлікту двох держав. У знаменитій надгробній промові (епітафії), присвяченій Періклу, історик змальовує картину «золотого століття» афінської демократії під керівництвом її великого вождя. Поразка Афінів пояснюється тим, що політ. діячі ставили корисливі інтереси вище за державні, робили фатальні стратегічні й тактичні помилки. Автор ясно розрізняє причини подій, за що його можна вважати істориком-раціоналістом. У Ф. було відсутнє характерне для періоду античності теол. пояснення поразок, але він не зміг подолати характерної для його сучасників віри в долю: люди безсилі боротися з її мінливістю.

Отже, Ф. заклав основи іст. критики й узагальнень, зробив першу спробу реконструювати минуле, користуючись критичним аналізом документів, розповідей сучасників і учасників подій, поетичних оповідей і пережитків існуючих законів та звичаїв. За часів античності був недооцінений: вивчали його стиль, наслідували методи розповіді, а не методи дослідження. Оцінили історика лише в Новий час, він став попередником історіографії Нового часу, його по праву вважають засновником прагматичної історіографії.

І. Слудка

Фуко, Мішель (фр. Michel-Paul Foucault) (15.10.1926 — 25.06.1984). Фр. філософ, теоретик та історик культури. Освіту здобув у Вищій нормальній шк., ступінь д-ра наук отримав у Сорбонні. Створив першу у Франції каф. психоаналізу. Викладав в ун-тах Клермон-Феррану, Ліллю, Варшави, Упсали, Гамбурга, Буффало (США) та ін.;

з 1970 р. — у Колеж де Франс, де завідував каф. історії систем мислення. **Ф.** відомий і як громад. діяч лівого спектра: 1971 р. він створив «Групу інформації про в'язниці», яка сприяла лібералізації тюремних правил. За результатами роботи члени «Групи...» випустили 4 брошури («Дослідження 20 тюрем», «Дослідження зразкової тюрми Флері-Мерожі», «Убивство Джорджа Джексона», «Самогубства у тюрмі»). Помер внаслідок ускладнень через захворювання на СНІД.

Осн. пр.: «Історія божевільня у класичну епоху» (1961), «Народження клініки» (1963), «Слова і речі: археологія гуманітарних наук» (1966), «Археологія знання» (1969), «Наглядати й карати» (1975), «Воля до знання» (I т. 1976, II і III т. 1984), «Народження біополітики» (1978–1979), «Що таке Просвітництво?» (1984).

У 1960-ті рр. **Ф.** розробляє концепцію европ. науки і культури на засадах «археології знання», ядром якої є «знання-мова». Усі відомі теорії науки і культури він відносить до доксології, що виходила з наявності єдиної і безперервної історії взагалі та культури зокрема, а їх зміни пояснює змаганням думок, прогресом розуму, практичними потребами. На противагу традиційному історизму він висуває поняття «історичність»: кожна епоха має свою історію, яка відразу і несподівано «відкривається» на її початку й аналогічно «закривається» в її кінці. Нова епоха нічим не зобов'язана попередній і нічого не передає наступній. Історію характеризує «радикальна переривність». Старе поняття історії не застосовується навіть у рамках окремої культ. епохи, де немає прогресу та процесу послідовної зміни одних ідей і теорій іншими. Усі вони ніби співіснують одночасно, будучи лише одним із можливих варіантів єдиної для даної епохи структури чи інваріанта. Замість доксології **Ф.** пропонує «археологію», предметом, якої повинен стати глибинний рівень, який він позначає терміном «епістема». Епістемі являють собою «фундаментальні коди культури», що визначають конкретні форми мислення, знання і наук. Епістема подібна певній сітці, яка прошиває реальний світ, виконуючи при цьому онтологічні та гносеологічні функції: вона впорядковує самі речі та предмети і створює необхідні умови їх пізнання. Порівнюючи різні епохи европ. культури, **Ф.** робить висновок, що своєрідність епістем, які становлять їх основу, зумовлена насамперед відносинами, встановленими між мовою, мисленням, знанням і речами. Епоха Відродження, за **Ф.**, ґрунтується на епістемі схожості та подібності; в епоху класицизму XVII–XVIII ст. постає нова епістема уявлення; сучасна епоха (XIX–XX ст.) спирається на епістему систем і організацій, коли мова замикається на собі, розвиваючи власну історію, вона стає типовим об'єктом пізнання, вмістилищем традицій і складу мислення, звичаїв і звичок, духу народів.

У 1970-ті рр. на передній план у творчості **Ф.** виходить тема «знання-насильства», «знання-вла-

ди». Завдання його «генеалогії влади» — виявлення умов виникнення і функціонування особливих комплексів «влади-знання», в яких норми соц. взаємодії і соц. підпорядкування обумовлюють ті чи ін. пізнавальні підходи до людини. Влада в розумінні **Ф.** — анонімний механізм, дія якого пронизує всі сторони життя, і тому її можна вивчати в усіх соц. ін-тах. Приміром, у в'язниці реалізуються соц. оптика (нагляд), соц. фізика (стратегії співвідношення сил між різними групами людей), соц. фізіологія (процеси угруповання і перегруповання елементів влади, їх трансформація, перестановка тощо).

Наприкінці 70-х років **Ф.** виступає як теоретик біополітики. Він вводить поняття біовлади — технології панування, яка складається з анатомо-політики (контроль над людським тілом, збільшення його виробничих характеристик за допомогою дисциплінарних технологій) і біополітики, котра контролює і регулює життя населення в цілому (тривалість, якість, умови, народжуваність і смертність тощо). Контроль здійснюється за допомогою демографії, загальної освіти, медицини, сексуальності. **Ф.** визначає біополітику як «спробу раціоналізації проблем, що ставилися перед практикою управління, феноменами, властивими спільнотам людей, — здоров'я, гігієна, народжуваність, тривалість життя». Він наголошує: «Для капіталіст. сусп-ва найважливіше біополіт., біол., тілесне вимірювання. Тіло — біополітична реальність; медицина — біополітична стратегія». Вона має можливість спостерігати за кожним, контролювати життєдіяльність кожного індивіда, ізолювати від ін. при потребі, констатуючи смерть / інвалідність. Т. ч. медицина, записуючи і фіксуючи безперервно інформацію в мед. картках кожного, отримує повну картину актуального стану населення. Проте за турботою про нього приховується необмежений ресурс для втручання і придушення, зворотним боком біовлади є расова політика, евгеніка, геноцид за етнічною чи расовою ознакою, який обґрунтовується потребою захисту життя роду.

На пізньому етапі творчості до кола інтересів **Ф.** входить тема сексуальності, разом з якою розглядаються питання етики, моралі та свободи. У цей період його найбільше цікавить формування морального суб'єкта за допомогою особливих «технік роботи над собою», увага зміщується з людини, яка підпорядковує / яку підпорядковують, на індивіда, котрий спрямовано формує своє тіло і душу. Цей процес **Ф.** називає «естетизацією суб'єкта», феноменом, який стосується бажання людини стати вільною: йдеться не стільки про зовн. впорядкування, скільки про особисте конструювання «стилів» життя, що стає можливим у періоди розхитування загальноприйнятих норм моралі. Тому особливу увагу він приділяє пізній античності, яка, на його думку, перегукується з руйнуванням загальнозначущих засад сучасного соц. життя.